

## **ПИЯНСТВОТО В УСТОЙЧИВИТЕ СРАВНЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК**

**ТЕОДОРА КРЪСТЕВА**

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН  
*tera\_kr@abv.bg*

## **THE NOTION OF DRUNKENNESS IN STABLE COMPARISONS IN THE BULGARIAN AND THE RUSSIAN LANGUAGE**

**TEODORA KRASTEVA**

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES  
*tera\_kr@abv.bg*

This article deals with stable comparisons related to drunkenness in Bulgarian and Russian. The material excerpted from texts from the Bulgarian National Corpus and the Russian National Corpus is studied in comparative terms. Relations of different equivalence are established.

*Keywords:* linguocultural studies, stable comparisons, Bulgarian language, Russian language, drunkenness, corpus-based studies

В настоящата статия разглеждаме стереотипите за пиянството в българския и руския език, изразени чрез устойчиви сравнения (УС), в текстовете от Българския и от Руския национален корпус. Извършваме съпоставка на ексцерпирания материал с цел да открием приликите и разликите в двата езика, дължащи се на спецификата на възприятието и концептуализацията на света.

Устойчивите сравнения са обект на различни български, чуждоезични и съпоставителни изследвания като един от начините за изследване на езиковата картина на света. Представителни в теоретикоприложен план са монографията на В. Кювлиева („Устойчивите сравнения в българския език“) за българския език (Кювлиева/Kyuvtlieva 1986) и на В. М. Оголцев („Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии“, „Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический)“) за руския (Огольцев/Ogol'tsev 1979; Огольцев/Ogol'tsev 2001). Интерес представляват също така и работите на П. Легурска, която разглежда УС като източници на образни метафори и възможностите за съпоставителното им изучаване в българския и руския език и за еквивалентност при превод (Легурска/Legurska 1982; Легурска/Legurska 1983; Легурска/Legurska 2015).

На различни аспекти на УС са посветени трудове на редица изследователи. В статията си „Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения“ М. Витанова разглежда физическите качества на българина (Витанова/Vitanova 2011). Опит за разглеждане на устойчивите сравнения в съпоставителен план в повече от два езика е определяният от авторката като пособие труд „Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски“ на Р. Холанди, в който са потърсени най-близките съответствия на голям брой УС, а за език източник е избран българският (Холанди/Hollandi 2008). Друго изследване на Р. Холанди е посветено на зоонимните фразеологични единици в английския и българския език, като обект на изследване са не само УС с компаративен компонент зооним (название на животно), но и други типове фразеологични единици с подобен компонент, а в центъра на вниманието са явленията симонимия, антонимия и полисемия (Холанди/Hollandi 2012). Пример за изследване на българския и английския език в съпоставителен план е трудът на Б. Янев „Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език“ (Янев/Yanev 2013). М. Карталова от своя страна изследва в съпоставка УС със сравнителна дума от недоместициран животински вид в българския и новогръцкия език (Карталова/Kartalova 2013). Съпоставителни изследвания на УС имат и други автори, напр. Ж. Кръстева – за български и френски език (Кръстева/Krasteva 2016) и др.

В настоящото изследване са използвани семантичен, ономасиологичен, семасиологичен, съпоставителен и лингвокултурологичен подход. Извършва се компонентен анализ на семантиката както на модула, така и на сравнителната дума.

За устойчиви сравнения в изследването се приемат сравнения, закрепени в съзнанието на двата народа, възпроизводими като езикови единици в готов вид и регистрирани в различни писмени източници. За разкриване на представите на носителите на двата езика, свързани с пианството, са избрани устойчивите сравнения с компонент модул на сравнението (признак, залегнал в основата му) или сравнителна дума (образ) *пиян*, глаголните УС от типа *пия* + *предлог като* + *сравнителна дума*, *напивам се* + *предлог като* + *сравнителна дума* и антонимните УС – *трезв(ен)* + *предлог като* + *сравнителна дума*. Обект на анализ е семантиката им в двата езика.

Предмет на анализ е ономасиологичното назоваване на пианството чрез сравнения с различна степен на устойчивост. Поради универсалния характер на това явление изследователските очаквания са за специфични прояви и ярки, разнообразни образи, натоварени със силна експресивност, в различните езици. Извършва се съпоставка в два родствени езика – българския и руския. Анализът на ексцерпираните УС води както до определяне на отношения на еквивалентност и семантични доминанти в двата езика, така и до отделяне на образи, рушащи клишетото.

Устойчивите сравнения възникват въз основа на логическите сравнения и се характеризират с различна степен на мотивираност на значението (Кювлиева/Kyuvlieva 1986: 43). Някои учени оставят ясно мотивираните УС извън рамките на фразеологията. Ще се опитаме да открием общото между образите, мотивацията, онова, което е могло да послужи като основание при избора на конкретните образи, за да изследваме механизма на сравнението.

УС имат различна степен на устойчивост. В. Кювлиева разглежда УС като част от фразеологичната периферия и напомня, че те са познати и под наименованията образни, традиционни, лексикализирани, фразеологични единици или сравнения от общоезиков тип (Кювлиева/Kyuvlieva 1986: 8). Б. Янев говори за образни сравнения (ОС), смятайки определението устойчиви за твърде неопределено (Янев/Yanev 2013). За да установим кои от ексцерпираниите УС са вече регистрирани и утвърдени в езиците, правим справка в електронния вариант на Речника на българския език (РБЕ/РВЕ) и в речника на В. Кювлиева (ВК) към споменатата по-горе монография за българския език и в речниците на УС на Л. А. Лебедева (Леб.) и В. М. Оголцев (Ог.) – за руския<sup>1</sup>.

Но дори регистрираните в речниците УС понякога не дават достатъчно ясна представа за това кои от тях можем да смятаме за устойчиви. Така например в РБЕ/РВЕ в речниковата статия към думата *напивам се* откриваме: *напивам се / напия се като свиня (циганин, копач, кръчмарин и под.)*. Възниква трудност при определянето на подобни сравнителни думи, защото посочените в речника са разнообразни, принадлежат към различни тематични групи (животни, етноси, професии), свързва ги именно общото значение на УС – ‘напивам се много, ставам много пиян’.

В корпусите откриваме немалко УС с компонент *пиян* в различни позиции – като модул, сравнителна дума (образ) или част от сравнителната дума – определение към нея (от типа: *ругая като пиян шофьор*). Когато *пиян* е в ролята на сравнителна дума, модулът изразява представи за действията като резултат от състоянието на опиянение, а именно специфично поведение (*държа се като пиян – вести себя как пьяный*). Неслучайно в определянето на значението на думата в РБЕ, освен компонента ‘употребявам алкохол’, откриваме компонент, характеризиращ това състояние – последствията от употребата му:

РБЕ: *Пиян – ‘1. Който е с размътен ум, с отслабен самоконтрол, липса на точност в движенията и др. под влияние на алкохол (вино, ракия и др.)’*.

Ако се опитаме да обобщим **образа на пияния чрез неговите действия**, можем да получим следната езикова картина, изразена в семантиката на модула:

– ‘Поклащам се, нестабилен съм’: бълг. *клатя се, люшкам се, олюлявам се, залитам, килвам се, описвам зигзаги, опирам се като пиян, падам като*

пиян кърлеж, ВК: *държа се като пиян о плет*; рус. *шататься, покачиваться* (Леб.: *как пьяный – пошатываясь, качаясь*. 1. Обычно об уставшем или больном человеке), *спотыкаться, валяться как пьяный*;

– ‘Движа се специфично (често без определена посока)’: бълг. *отивам, тръгвам, ходя* (ВК: *Вървя (ходя, тръгна и под.) като пиян*), *пристъпвам, стъпвам, тичам, куцукам, кретам, скитам се, обикалям, движа се, подскачам на всички страни, тътря се, въртя се, нося се, запътвам се, минавам, слизам, връщам се като пиян*; рус. *шагать, ковылять, двигаться, бродить, выйти, спуститься как пьяный*;

– ‘Речева характеристика’: бълг. *говоря, бъбря, бърборя с усилие, викам, хортувам като пиян*; рус. *говорить, причитывать, бормотать, хрипло произнести как пьяный; городить ахинею как пьяный школьник, разговаривать как пьяный конюх*;

– ‘Зрително възприятие’: бълг. *гледам като пиян тийнейджър, заглеждам се като пиян*; рус. *оглянуться как пьяный*;

– ‘Изразявам силни емоции, по-често радост, веселие, смях’: бълг. *смея се цинично, смея се похотливо, хия се като пиян*; рус. *веселько лыбиться как пьяный, но плакать горестно и надрывно как пьяный растерзанный мужик*;

– ‘Проявявам лоши маниери и грубо поведение’: бълг. *ругая като пиян шофьор, сия ругатни като пиян моряк*; рус. *буянить как пьяный матрос, хулиганить как пьяный фельдфебель, ругаться как пьяный бандит, выругаться отвратительно как пьяный портовик, ругать как пьяный дворник, пристать к кому-то как пьяный к тыну*;

– ‘Проявявам безразсъдство’: бълг. *пръскам пари като пиян моряк*.

По-рядко се срещат характеристики, изразени чрез прилагателни, в които проличава двойственото отношение към пиянството – положително и отрицателно: бълг. *смел като пиян човек*, но: *отвратителен и нелеп като пиян разсилен*; рус. *грубый как пьяный сапожник*. Смята се, че употребата на алкохол, въпреки възможните отрицателни последствия, освобождава от задръжките и може да вдъхне кураж.

Сред примерите откриваме и някои **прототипи** на подобно поведение: бълг. *ръкомахам като пиян моряк, падам като пиян кърлеж, гледам като пиян безделник, дера глас като пиян псалт*; рус. *буянить как пьяный матрос, хулиганить как пьяный фельдфебель, ругаться как пьяный бандит, выругаться отвратительно как пьяный портовик, ругать как пьяный дворник, плясать как пьяный швед, мычать как пьяный факельщик*. Списъкът е разнообразен, като включва както представители на определени професии, така и лица с антисоциални характеристики (*бандит, безделник*). Както ще видим по-нататък, част от тези образи (бълг. *моряк*; рус. *матрос, сапожник, швед*) се срещат и в съчетание с модула *пиян*.

Въпреки че посочените по-горе характеристики за модула на сравнението на пръв поглед могат да изглеждат по-скоро универсални, отколкото

национално специфични, при по-внимателно вглеждане забелязваме, че в текстовете се наблюдава преобладаване на едни черти над други. Така например откриваме повече руски примери, характеризиращи негативните черти на поведението на злоупотребилите с алкохол. Освен това, въпреки присъствието на тези характеристики в двата езика, в речниците е отбелязана само малка част от тях, която в българския и руския език не съвпада.

По-голям интерес представляват УС, където думата *пиян* е в ролята на **модул на сравнението**. Спецификите в световъзприятието и проявата на национален езиков субективизъм (Легурска/Legurska 2015: 70) най-ярко проличават именно при адекватните УС с модул *пиян*, при които можем да проследим какви са прототипите на пиянството за съответните народи, изразени чрез сравнителните думи. Традиционно тези образи могат да бъдат разделени по признака одушевеност/неодушевеност на одушевени – животни или лица, назовани по професия, етнос, възраст или друг признак, и неодушевени – предмети и други понятия.

Според наблюденията на различни изследователи на УС (Кювлиева/Кyuвlieva 1986: 67, Оголцев/Ogol'cev 1979), както и по лични наблюдения на авторката, базирани върху съставянето на Каталог на устойчивите сравненията в българския език върху материал от Българския национален корпус (Легурска, Кръстева/Legurska, Krasteva 2019), най-многочислени са сравненията с **животни**. Изследователите свързват това с различни причини – с непосредствената връзка на човека с природата в миналото (Кювлиева/Кyuвlieva 1986: 67), с поведението и начина на живот, близки до тези на човека (Легурска/Legurska 2015: 54), с генетичната близост и това, че те олицетворяват основните физически и психологически характеристики на човешката личност (Янев/Yanev 2013: 73). Сравнително висок е делът им и сред УС с модул *пиян*.

Например с пиянството и в двата езика е свързан образът на *свинята*. УС с този образ са регистрирани в речниците. Доколко образът на свинята се асоциира с пиянството, можем да установим и като се спрем на УС към сравнителната дума *свиня*. В българския език откриваме: *пиян (ВК), къркан, наклал се, насмукал съм се, нарязал съм се като свиня; пия, лоча, наливам се, напивам се (ВК), накърквам се, нарязвам се, нафирквам се като свиня*. Ако приемем, че УС, обединени от обща сравнителна дума при синонимни модули представляват варианти на УС (Кювлиева/Кyuвlieva 1986: 34), то посочените УС могат да се разглеждат като варианти с инвариант – най-често срещаното и възпроизводимо от тях, а именно – посоченото в речника УС (*пиян като свиня, напивам се като свиня*). В руския език наблюдаваме подобна картина: *пьяный как свинья* (Ог.); *напиваться* (Ог.), *нажраться, нализаться* (Ог.), *надраться как свинья* (Леб., Ог.). Наличието на толкова разнообразие от УС, обвързващи образа на свинята с пиянството, би могло да се разглежда като още едно доказателство за закрепеността му в представите на етноса (в дадения случай – на двата етноса), а

следователно и устойчивия му характер. Наличието на богат синонимен ред сред модулите на сравненията може да се използва като доказателство за същото и при други образи.

Анализът на ексцерпирания материал в съпоставителен план дава възможност да се определят различни **степени на еквивалентност** между единиците в двата езика – българския и руския. В работата си П. Легурска отделя няколко типа еквивалентност – пълна, частична и случаи на несъответствие. Когато модулът и сравнителната дума (образът) в двата съпоставяни езика съвпадат, УС са семантични и преводни еквиваленти. Ако модулите съвпадат, а сравнителните думи се различават, УС са функционални еквиваленти, които от гледна точка на превода са функционално заменими, но промяната на образа би могла да внесе в преводния текст различни нюанси. В случаите, когато сравнителните думи съвпадат, а модулите се различават, УС имат различни значения и не се намират в отношения на еквивалентност помежду си (Легурска/Legurska 1982; 2015: 68–69). Като следваме тези принципи, ще разгледаме еквивалентни и безеквивалентни УС в българския и руския език, без да се спираме на тези УС, при които модулите съвпадат при различни сравнителни думи, каквито ще са повечето случаи (*пиян като свиня*, *пиян като бъчва*, *пиян като казак* и т.н.).

Например **еквивалентни УС** със сравнителна дума животно са:

*пиян като свиня (ВК) – пьяный как свинья (Леб.);*

*пиян като скот – пьяный как скотина (Леб.).*

За еквивалентни можем да приемем и УС: *пиян като маймуна – пьяный как павиан*, тъй като павианът е вид маймуна, а също така и *пиян като свиня – пьяный как боров, зюзя*<sup>2</sup> (Ог.).

Други УС се срещат само в един от езиците, т.нар. **безеквивалентни УС** (термин на Оголцев/Ogol'cev 1982: 127, цит. по Легурска/Legurska 2015: 67–69): бълг. *пиян като пор, говедо, гъска*; рус. *змей, бешеный бык*.

Според П. Легурска УС фиксират началото на процеса на семантично преобразуване на думата, който може да се завърши с обособяването на образна метафора или да остане незавършен на ниво УС (Легурска/Legurska 1982; Легурска/Legurska 2015: 67). Част от устойчивите сравнения със сравнителна дума животно завършват семантичния **преход с образуване на образни метафори** в българския и руския език, където се срещат не в значение 'пиян човек', а като по-обща негативна характеристика или изразяват други конкретни отрицателни черти. В Ономасиологичния каталог на образните метафори (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014) откриваме следните образи, които се срещат и в УС с модул *пиян*:

бълг. *маймуна* – обща негативна характеристика за човек (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014: 15);

бълг. *свиня*, рус. *свинья* – обща негативна характеристика за човек (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014: 15);

бълг. *гъска* – ‘глупава жена’ (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014: 31);

бълг. *змия*, рус. *змея* ‘коварен и зъл човек’ (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014: 34);

РБЕ/РВЕ: *говедо* – Прен. Руг. ‘За изразяване на пренебрежително, презрително и оскърбително отношение към някого, за когото обикновено се смята, че е прост, див, недодялан и глупав’.

Оценяването на пиянството като отрицателна характеристика логично води до приписването му на животни, чиито образи са натоварени с **негативни конотации**. Изключение прави образната метафора *бык* (*бик*) в руския език, където тя се употребява в значение ‘силен човек’ (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014: 20). Но в УС *пьяный как бешеный бык* източник на негативните конотации е определението *бешеный* (‘разярен’).

Един повърхностен преглед на научнопопулярни статии в мрежата показва, че понякога мотивацията за възникването на подобни УС би могла да бъде и пряка, тъй като употребата на алкохол (или продукти на ферментация) се среща при някои от назованите чрез сравнителните думи животни – *маймуните*.

Често адекватните УС възникват въз основа на глаголни УС. Второто значение на глагола *пия* в РБЕ е: *пия* – ‘... 2. Имам навик или наклонност да употребявам алкохол’. Поради тази причина ще разгледаме и сравненията с модул *пия*, търсейки съвпадения в образите. Изключваме примерите, при които глаголят е употребен в първото си значение – ‘поглъщам, поемам течност през устата’ (РБЕ/РВЕ), а УС означава ‘пия много’, като компонентът ‘употребявам алкохол’ отсъства.

**Еквивалентни УС** са: бълг. *пия като свиня* – рус. *пить как свинья*. Безеквивалентни УС са: бълг. *пия като смок* (ВК), *животно, коч, скот*; рус. *пить как зверь*. Единствено образът на *свинята* се среща както в УС с модул *пия*, така и в УС с модул *пиян*.

За разлика от тях сравнителните думи в УС с модул глагола *напивам се* очаквано съвпадат с голяма част от сравнителните думи в УС с модул прилагателното *пиян*:

*напивам се като свиня* (ВК, РБЕ) – *напиваться как свинья* (Леб., Ог.), *напиваться как зюзя* (Леб., Ог.);

*напивам се като скот* – *напиваться как скотина*.

Освен животните в УС с модул *пиян* като сравнителна дума често се използват и **лица**. Някои от тях назовават човека по професия или социален статут, по-рядко по етнос (бълг. *пиян като казак* – ВК, рус. *пьяный как швед*). Последното вероятно е обусловено от факта, че използването на етноси като сравнителна дума е деликатна тема, свързана не само с етническите стереотипи като цяло, но и с наличието на обща история и породеното на тази основа отношение към другия – обикновено отрицателно.

Сред УС със сравнителна дума **професия еквивалентни** са:

*пиян като моряк* – *пьяный как корабельщик* (остаряла дума за *моряк*);

*пиян като файтонджия* (превод от руски), *пиян като каруцар* – *пьяный как извозчик*. В примери като този, когато УС в българския език е взето от превод от руски, това се посочва поради възможността за възникване на езикова интерференция при превода. Разбира се, такава е възможна и при преводен материал от друг език, но при превода от руски възможността за съвпадение поради пряко заимстване нараства.<sup>3</sup>

*пиян като обуцар* (прев. от руски), *пиян като кундурджия* (прев. от руски) – *пьяный как сапожник* (Леб., Ог.). Наличието на единици от различен регистър – остарели думи или думи от чужд произход сред съответствията, прави УС непълни еквиваленти, като привнася нюанси в значението и съответно влияе върху употребата им.

В Българския национален корпус в УС с модул *пиян* откриваме още следните образи: *мръсен гробар*, *мъж на ханджийка*, *кеманаджия* (т.е. *цигулар*). Екзотично изглеждат там образите на *тамплиера*, *лорда* и *хусара*, носители на друга култура, отразена в текстовете<sup>4</sup>:

*Накрай, мъртво пияни, слугите ги отнасяха по леглата. Право беше онова, що се мълвеше сред знатни и незнатни: „Пиян като тамплиер“* (Петър Бобев – Тайната книга, БНК).

*Пиян като хусар*, *Лоулес обикаляше из къщата и търсеше някое кътче да се наспи след пиенето* (Робърт Луис Стивънсън – Черната стрела, БНК).

От примерите можем да заключим, че в българската култура често пиянството се свързва с дългото отсъствие от дома, с нисък социален статус и със специфичните места за забавление. Докато примерите в руския национален корпус говорят по-скоро за определено състояние – на безумие, несъответствие на обществените норми, загуба на кондиция или временно помътняване на разума (рус. *пьяный как сукин сын*, *безумный*, *дикарь*, *олух*, *самый горький пьяница*, *контуженный*, *мертвый*).

Употребата на алкохол в представите на етносите невинаги се възприема еднозначно – тя се свързва с проявата на мъжественост, но може да бъде и знак за по-нисък социален статус. Ще илюстрираме това, като сравним УС с модул *пия* в следните примери:

– *Пиеш като мъж и се биеш като мъж!* – *той врътна глава с възхищение* (Лиан Хърн – Разгромът. Част 2, БНК).

– *Потомствен дворянин, а пък пиеш като сибирски мужик!* – *с нескрито възхищение прошепна смаяният ефрейтор*. – *Много жалко... – кисело отбеляза вечно скептичният му събеседник* (Сюзън Джонсън – Бялата графиня, БНК).

В дадените примери от БНК употребата на алкохол е повод за възхищение и се свързва с разбирането за мъжественост, вероятно и издръжливост. Може да бъде тълкувано като своеобразен акт на инициация, белег на зрялост, отделящ мъжете от момчетата.

Различна картина наблюдаваме в примерите от РНК:



*Я научилась пить, и это такое, оказывается, удовольствие: голова легкая, сладкая дымка, все кажется веселым, смешным, а Левушка, который раньше тоже в рот не брал спиртного, научился в лагере пить всякую гадость, в хорошем вине теперь не находит никакого вкуса и **пьет, как мужик, стаканами** (Татьяна Окуневская. Татьянин день, РНК).*

*Или Павел Алексеевич, уж какой значительный, знаменитый, доктор из докторов, сколько детей извёл, не сосчитать, в грехах по маковку. И **пъёт, как самый завалиющий мужик, как брат покойный, Царствие ему Небесное...** (Людмила Улицкая. Казус Кукоцкого [Путешествие в седьмую сторону света], РНК).*

В дадените руски примери е използвана разговорната дума **мужик**, която се употребява и в значение ‘невъзпитан и груб човек’. УС *пить как мужик* изразява отрицателно, дори осъдително отношение към употребата на алкохол.

Пиенето като знак на мъжественост откриваме в следния пример:

*Ну что ж... Тогда давайте **пить как мужчина с мужчиной**. Кончим эту бутылку – вы купите следующую (Э. С. Радзинский. 104 страницы про любовь, РНК).*

Сравнителните думи в УС с модул глагола *напивам се* съвпадат с голяма част от сравнителните думи в УС с модул прилагателното *пиян*: бълг. *напивам се като копач* (РБЕ, ВК), *каруцар, казак* (ВК); рус. *напиваться как сапожник*, допълнени от нови сравнителни думи – *напивам се като тракиец*. В някои от сравненията дори се съдържа причината за пиянството – конкретен важен повод, който сякаш го оправдава: *пиян като на Заговезни, пиян като стар войник от редовните войски в деня на уволнението*.

В редки случаи за прототип на пиянството могат да се използват и конкретни недействителни лица. Условието за това е тяхната широка популярност:

*Спомняйки си за някои от купоните, които бе изкарал **пиян, като Алиса в страната на чудесата**, той каза, че разбира (Пътна мрежа – Стивън Кинг – като Ричард Бакман, БНК). В примера е използван образът на Алиса (от романа „Алиса в страната на чудесата“ на Луис Карол), който ни отвежда в света на приказното, където всичко е възможно. Сравнението е основано на сходство в усещанията и възприятието на действителността от страна на приказната героиня и пияния – ‘с размътен ум’ (РБЕ).*

*За тази цел обаче трябваше най-напред да я постигне. Времето не съществува за пияния, който няма часовник. Питу нямаше часовник и едва бе направил десетина крачки вън от къщата, когато се оказа **пиян като Бакхус** (Мария-Антоанета. Т. I. Анж Питу: Александър Дюма, БНК). В дадения случай като сравнителна дума се използва римският бог на виното Бакхус.*

Освен с живи същества често пияният човек е сравняван и с различни предмети. В българския език изключително активно в тази роля е *дървото* и артефакти, свързани с него: *пиян като дърво* (ВК), *пън* (ВК), *кютюк* (ВК, РБЕ), *талпа, тапа, тараба, чеп*; обекти от бита (*бъчва, мотика, кирка, релса*). Обвързаността на образа на пияния с дървото и сравнението с релсата подчертава характеристиката неподвижност, дори застопеност.

В руския език се очертава друга тематична група сравнения, свързани с *виното*: *пьяный как вино, винный погреб, дикий хмель, штопор* (в българския език към нея могат да бъдат причислени: *пиян като тапа, бъчва, Бакхус*). Може да се предположи, че в представите на хората дори близостта, допирът (места, съдове за съхранение, предмети за отваряне) с алкохола и в частност – с виното въздейства опияняващо. Относително висок е и делът на някои по-абстрактни и поетични образи: *ночь, огонь, Млечный путь, кошмар незнакомога мира, дым* (Ог.), *молодой хлеб*. Разбира се, това е свързано със спецификата на художествените текстове в руския национален корпус, но и говори за определено поетизиране на пиянството.

**Еквивалентни** сред глаголните УС с модул *пия* и сравнителна дума предмет (съд за съхранение) са: *пия като бъчва – пить как бочка* (Леб.). Съвпадат със сравнителните думи в УС с модул *пиян – бъчва/бочка*.

Голям е делът на сравнителните думи предмети в УС с модул *напивам се*, които съвпадат със сравнителните думи в УС с модул прилагателното *пиян*: *напивам се като мотика, пън, талпа, кютюк, копач* (РБЕ, ВК); с някои изключения – рус. *напиваться как зонтик*. УС са **безеквивалентни**.

За по-пълна картина на пиянството в българската и руската концептуална картина на света можем да разгледаме и УС с противоположното значение – ‘липса на пиянство и алкохолизъм’, чиито сравнителни думи могат да се разглеждат като еталон за трезвеност, от които да произлиза благоприличие. При тях търсеният модел е следният: **трезв(ен) + предлог като / трезвый** + предлог **как** + **сравнителна дума**. Анализът на използваните образи показва, че в българския език тя се свързва със свежестта – *трезв(ен) като (буца) лед, кукуряк* и зеленчуци като *краславичката*, в частност *киселата краславичка* (позната още като лек при махмурлук), и *моркова (трезв(ен) като краславичка, кисела краславичка, морков)*. Използваните сравнителни думи се срещат и в УС с модул *свеж*: *свеж като краславичка, като морков, като кукуряк*. Прототипи на трезвеността са и лица, които не трябва или не е прието да пият поради различни причини: *възраст (новородено, младенец)*, професия или социален статус (*поп на литургия, полицай, съдия, стара мома*). В представите на етноса обаче те често могат да бъдат свързвани с този порок, поради което УС може да носи ироничен характер.

В руските УС трезвеността също се свързва с възрастта (*трезвый как младенец, выпускник начальной школы*), църквата (*святая ладанка, молодая монашка, папа римский*) и отговорността, типа занятие, което изисква

внимание и трезв разсъдък (*наемный убийца; механик, создающий машин*). Сред образите откриваме и такива, които се асоциират с чистотата: *вода, лед, мыло, стекло (трезвый как стеклышко – Леб.)*. Откриваме дори образ, който се среща и към модула *пиян*: *трезвый как стелька*, което говори за ироничната му употреба.

За еквивалентни УС в българския и руския език могат да се приемат:

*трезв(ен) като (буца) лед – трезвый как лед;*

*трезв(ен) като младенец, трезв(ен) като новородено – трезвый как младенец;*

*трезв(ен) като водица (прев. от рус.) – трезвый как вода;*

*трезв(ен) като краставичка – трезвый как огурчик (Леб., Ог.).*

Ако се опитаме да обобщим най-често повтарящите се, общи за двата езика образи, свързани с пиянството (към модулите *пиян, пия, напивам се*), посочени и в речниците, ще стигнем до извода, че такива са *свинята* (рус. *свинья*), следван по честота от *скот* (рус. *скотина*), *бъчва* (рус. *бочка*). Сред представителите на различни професии – *моряк, каруцар, обуцар*. Срещат се и немалко образи, които се различават в двата езика. УС, характеризиращи пиянството, не водят до образуване на образни сравнения със същото значение. Очертават се и специфични тематични полета от сравнителни думи като предметите от *дърво* в българския език и сравнителни думи, свързани с *виното*, в руския.

Въпреки че устойчивостта на голяма част от посочените УС може да бъде спорна и те биха могли да бъдат характеризирани по-скоро като речеви, отколкото като *езикови факти* (Янев/Янев 2013: 40–41) и част от фразеологичната система, принадлежността на голяма част от тях към определени тематични групи очертава тенденции, на които се спряхме по-горе. УС показват различието във възприятието на явлението пиянство и конотативната натовареност на свързаните с него образи.

Методичното изследване на различни характеристики по подобен начин не само би допринесло за по-добро опознаване на езиковите единици, а оттам и на културните стереотипи, но и да помогне за изясняването на тяхната мотивираност и възможностите за възникване на подобни единици.

## БЕЛЕЖКИ / NOTES

<sup>1</sup> Наличието на съответните УС в речниците е отбелязано към примерите със следните обозначения: *Речник на българския език (РБЕ)* – електронен вариант на адрес: <http://ibl.bas.bg/rbe/>, *Речник на В. Кювлиева (ВК)* към монографията ѝ „Устойчивите сравнения в българския език“, и „Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь“ на Л. А. Лебедева (*Леб.*) и „Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический)“ на В. М. Оголцев (*Ог.*). Използвани са също така съкращенията: *БНК* – Български национален корпус, *РНК* – Руски национален корпус, *бълг.* – български език, *рус.* – руски език.

<sup>2</sup> Руската дума **зюзя** е просторечна, среща се в псковския и някои други руски говори, където означава ‘свиня’ (Мокиенко/Мокієнко 2005: 276).

<sup>3</sup> Това твърдение се отнася и за останалите български примери, при които е посочено, че даденото УС е от превод от руски език.

<sup>4</sup> Въпреки че в БНК присъстват текстове с преводен характер, те стават част от езиковия фонд, но са възможни елементи на езикова интерференция. Дадените образи не се разглеждат като типични за българския език, а като потенциално възможни.

## ЛИТЕРАТУРА

- Български национален корпус. <<http://search.dcl.bas.bg/>> [прегледан 18.12.2018].
- Витанова 2011: *Витанова, М.* Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения. – Многообразие в единството. История и съвременност. 2’2011, с. 285–290. <<http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-40.pdf>>.
- Карталова 2013: *Карталова, М.* Устойчиви сравнения с компаратум недоместизиран животински вид в българския и новогръцкия език. – Научни трудове, т. 51, кн. 1, сб. Б – Филология.
- Кръстева 2016: *Кръстева, Ж.* Устойчиви сравнения с интензифициращ характер в българския и френския език. <<http://ireteslaw.ispan.waw.pl/bitstream/handle/123456789/826/Lexikografia-2016-379-388.pdf>>.
- Кръстева 2017: *Кръстева, Т.* Устойчивите сравнения като обект на лингвокултурологията. – Български език (64), 1, с. 87–94. <<http://www.balgarskiezik.eu/1-2017/T-KRASTEVA-87-94-full.pdf>>.
- Кювлиева-Мишайкова 1986: *Кювлиева-Мишайкова, В.* Устойчивите сравнения в българския език. София, Изд. на БАН.
- Лебедева 2015: *Лебедева, Л. А.* Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь. Москва, Флинта, Наука.
- Легурска 1982: *Легурска, П.* Вторичные лексические номинации конкретных имен существительных в русском и болгарском языках. София, Софийски университет, 1983. 289 с. Дисертация за научната степен „кандидат на филологическите науки“.
- Легурска 2015: *Легурска, П.* Съпоставителни анализи и национална специфика на лексиката, София, Ето, 190 с.
- Легурска 1983: *Легурска, П.* Устойчивые сравнения с компаративным компонентом – название животного в русском и болгарском языках. – Болгарская русистика, 3, с. 46–51.
- Легурска, Кръстева 2019: *Легурска, П., Кръстева, Т.* Каталогизиране на устойчивите сравнения в българския език (върху материал от Българския национален корпус) като обект на лингвокултурологията. – Български език (66), 2, с. 107–119.
- Легурска, Панчев 2014: *Легурска, П., И. Панчев.* Образни метафори (ономасиологичен каталог). – Дзяло, год. II, брой 2. [прегледан 10.10.2018] <[http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska\\_Panchev.pdf](http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska_Panchev.pdf)>.
- Мокиенко, Сидоренко 2005: *Мокиенко, В. М., К. П. Сидоренко.* Школьный словарь крылатых выражений Пушкина. СПб., Нева, 276 с.

- Оголцев 1979: *Оголцев, В. М.* Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии. Ленинград.
- Оголцев 2001: *Оголцев, В. М.* Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический). Москва.
- Речник на българския език. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>> [прегледан 16.12.2018].
- Руски национален корпус. <<http://www.ruscorpora.ru/>> [прегледан 16.12.2018].
- Холанди 2008: *Холанди, Р.* Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски. Благоевград, Университетско изд. „Неофит Рилски“, 472 с.
- Холанди 2012: *Холанди, Р.* Семантична близост, опозиция и полисемия при зоонимните фразеологични единици в английския и българския език. OPERA SLAVICA, XXII, 2.
- Янев 2013: *Янев, Б.* Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език. Изследване и речник. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“.

#### REFERENCES

- Balgarski natsionalen korpus. <<http://search.dcl.bas.bg/>> [pregledan 18.12.2018].
- Holandi 2008: *Holandi, R.* Ustoychivi sravnenia. Balgarski, ruski, angliyski, nemski, frenski. Blagoevgrad, Universitetsko izd. „Neofit Rilski“, 472 s.
- Holandi 2012: *Holandi, R.* Semantichna blizost, opozitsia i polisemia pri zoonimnite frazeologichni ediniti v angliyskia i balgarskia ezik. OPERA SLAVICA, XXII, 2.
- Kartalova 2013: *Kartalova, M.* Ustoychivi sravnenia s komparatum nedomestitsiran zhivotinski vid v balgarskia i novogratskia ezik. – Nauchni trudove, t. 51, kn. 1, sb. B – Filologiya.
- Krasteva 2017: *Krasteva, T.* Ustoychivite sravnenia kato obekt na lingvokulturologiyata. – Balgarski ezik (64), 1, 87–94. <<http://www.balgar-skiezik.eu/1-2017/T-KRASTEVA-87-94-full.pdf>>.
- Krasteva 2016: *Krasteva, Zh.* Ustoychivi sravnenia s intenzifitsirasht karakter v balgarskia i frenskia ezik. – <http://ireteslaw.ispan.waw.pl/bitstream/handle/>
- Kyuvlieva-Mishaykova 1986: *Kyuvlieva-Mishaykova, V.* Ustoychivite sravnenia v balgarskia ezik. Sofia, Izd. na BAN.
- Lebedeva 2015: *Lebedeva, L. A.* Ustojchivye sravnenija russkogo jazyka. Tematicheskij slovar'. Moskva, Flinta, Nauka.
- Legurska 2015: *Legurska, P.* Sapostavitelni analizi i natsionalna spetsifika na leksikata, Sofia, Eto, 190 s.
- Legurska 1983: *Legurska, P.* Ustojchivye sravnenija s komparativnym komponentom – nazvanie zhivotnogo v russkom i bolgarskom jazykah. – Bolgarskaja russistika, 3, s. 46–51.
- Legurska 1982: *Legurska, P.* Vtorichnye leksicheskie nominacii konkretnyh imen sushhestvitel'nyh v russkom i bolgarskom jazykah. Sofia, Sofiyski universitet, 1983. 289 s. Disertatsia za nauchnata stepen „kandidat na filologicheskite nauki“.

- Legurska, Krasteva 2019: *Legurska, P., T. Krasteva*. Katalogizirane na ustoychivite sravnenia v balgarskia ezik (varhu material ot Balgarskia natsionalen korpus) kato obekt na lingvokulturologiyata. – *Balgarski ezik* (66), 2, s. 107–119.
- Legurska, Panchev 2014: *Legurska, P., I. Panchev*. Obrazni metafori (onomasiologichen katalog) – *Dzyalo*, god. II, broj 2. [pregledan 10.10.2018] <[http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska\\_Panchev.pdf](http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska_Panchev.pdf)>.
- Mokienko, Sidorenko 2005: *Mokienko V. M., K. P. Sidorenko*. Shkol'nyj slovar' krylatykh vyrazhenij Pushkina. SPb, Neva, 276 s.
- Ogolcev 1979: *Ogol'cev, V. M.* Ustojchivye sravnenija v sisteme ruskoj frazeologii. Leningrad.
- Ogolcev 2001: *Ogol'cev, V. M.* Slovar' ustojchivyh sravnenij russkogo jazyka (sinonimo-antonimicheskij). M.
- Rechnik na balgarskia ezik. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>> [pregledan 16.12.2018].
- Ruski natsionalen korpus. <<http://www.ruscorpora.ru/>> [pregledan 16.12.2018].
- Vitanova 2011: *Vitanova, M.* Vanshniyat vid na balgarina, otrazen v ustoychivite sravnenia. – *Mnogoobrazie v edinstvoto. Istorija i savremennost*. 2, s. 285–290. <<http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-40.pdf>>.
- Yanev 2013: *Yanev, B.* Obraznite sravnenia s antropotsentrichen karakter v balgarskia i angliyskia ezik. Izsledvane i rechnik. Plovdiv, Paisiy Hilendarski.

## РЕЗЮМЕ

Настоящата статия е посветена на устойчивите сравнения, свързани с пиянството в българския и в руския език. Материалът е ексцерпиран от текстове от Българския и Руския национален корпус и се разглежда в съпоставителен план. Установяват се отношения на различна еквивалентност.

*Ключови думи:* лингвокултурология, устойчиви сравнения, български език, руски език, пиянство, корпусно базирано изследване

✉ *Теодора Кръстева*

Секция по етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Teodora Krasteva*

Department of Ethnolinguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod blvd., bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

Публикувано: 28 юни 2019